

Meningen med selvmord i det gamle Grønland?

– en undersøgelse af selvmordstraditioner i det grønlandske samfund før 1900

Af Jørgen Thorslund

»Hvad har ikke dette hersens rigsfællesskab og den gamle kolonialisme kostet os i menneskeliv: i rodløse forvirrede og ulykkelige menneskeskæbner, og hvor mange unge har ikke begået selvmord? Der er ikke noget at sige til, at en del unge er meget aggressive overfor danskerne. Vi har følt på vores krop, hvad det vil sige at leve under en kolonimagt, det er vores kammerater, der har begået selvmord, det er os man har påduttet mindreværdsfølelser og dansk ideologi...«¹

»Ensom træder hun vildstien, intet hun ænser,
ingen veed, at hun søger langt bort fra menneskegrænser

stiger mod bjærgåndens bi –
nede er alt forbi,
men fjældtindens sten-ånd buser den stolte død,
der gør fri.«²

Efter aftale med PARISA, det grønlandske forebyggelsesråd, er jeg ifærd med at foretage en socialpsykologisk undersøgelse af det omfattende antal selvmord blandt unge, som er blevet registreret i de seneste knap 20 år. Undersøgelsen har blandt andet omfattet en analyse af en række offentlige arki-

ver, hos politi, sundhedsmyndigheder og sociale forvaltninger vedr. selvmord 1977–86. Nogle foreløbige resultater af dette arbejde er omtalt i forskellige udgivelser.³ I forlængelse af den aktuelle analyse er der også foretaget en undersøgelse af selvmordsopfattelsen i kulturen, såvel i det moderne samfund som før år 1900.

Hvis man skal forstå et omfattende selvmordsproblem i en kultur er det nødvendigt med belysning af *meningen med selvmord*, som den fremstår i kulturen. Dette betones kraftigt i en del af den nyere sociologiske litteratur om selvmord.⁴ I denne artikel vil selvmordsopfattelsen i samfundet frem til ca. 1900 blive belyst og sammenholdt med en nyere sociologisk selvmordsteori. Dette skæringspunkt er valgt ud fra den vurdering, at den gryende nationale strømning og anvendelsen af skriftsprog kan ses som udtryk for, at den gamle fangerkultur først på dette tidspunkt transformeres helt gennemgribende.

I den hidtidige politiske diskurs i Grønland er tydingen af selvmordene præget af meget bombastiske tolknin-

ger; moderniseringspolitikken slår folk ihjel! Derimod vidner ældre kilder om en anderledes forklaring, idet konflikter med nære pårørende kunne føre til »den stolte død, der gør fri,« som det hedder i en sang fra Østkysten.

Teori og selvmord

Da det ligger uden for rammerne af denne artikel at gennemdiskutere hovedlinier i den internationale selvmordslitteratur, vil jeg blot tage udgangspunkt i et nyere bidrag fra den engelske sociolog Steve Taylor, hvis arbejde bygger videre på en af de mest spændende traditioner i den sociologiske selvmordsforskning. Taylors analyse munder ud i en model til begribelsen af selvmord, der anbefaler en to-dimensionel fortolkning, således at man både kan begribe kompleksiteten i selvmordshandlingerne og samtidig fastholde nogle grundlæggende fælles betingelser, der vedrører forholdet mellem den enkelte, Selvet og omgivelserne.

Taylor foreslår een dimension, der vedrører *graden af sikkerhed i den enkeltes oplevelse af livet*. En afbalanceret tilstand er nødvendig; for stor forudsigelighed betyder, at livet ikke længere kan *leves*, det er fastlagt. Der er altså ingen grund til at leve videre. Modsat betyder for stor usikkerhed, at livet er uvist, faretruende, hvorfor den enkelte behøver en bekræftelse på sin eksistens. Denne bekræftelse kan f. eks. skabes gennem en prøvelse (ordeal), hvor livet sættes på spil.

Den anden dimension angår *forholdet mellem den enkelte og omgivelserne*; er man for tæt knyttet til andre er der ingen be-

skyttelse mod andres krav, mens for stor isolation og mangel på følelsesmæssige relationer ligeledes giver stor sårbarhed ift. »indre« krav og følelser. Sammenstilles de to dimensioner til en model bliver der fire hovedformer, selvmord kan antage (se nedenstående model).

Taylors selvmordsmodel:

ECTOPISK (indad-rettet selvmord)	
Andre kan ikke fortælle individet, hvad han vil vide	Andre kan ikke tale individet fra, hvad han ved
Thanation (hvem er Jeg?)	Underkastelse (jeg er død)
USIKKERHED (prøvelse)	SIKKERHED (Intentionel)
Appel (hvem er Du?)	Offer (jeg er dræbt)
Andre har gjort individets eksistens i verden problematisk	Andre har afgjort individets eksistens i verden
SYMFYSISK (ydre-rettet selvmord)	

Denne model synes at være det bedste forslag til en socialpsykologisk teori, der begriber forholdet mellem den enkelte og omgivelserne. Noget andet er så, om den er velegnet til at belyse selvmord i en anden kultur end den vestlige, hvori den er udviklet. I det følgende vil jeg søge at bidrage med nogle elementer til en diskussion af de grønlandske selvmords betydning, som derefter kan sammenholdes med Taylors model.

Hovedvægten vil blive lagt på en analyse af grønlandske traditioner. Trods en række kulturelle fællestræk med nordamerikanske Inuit er forskellene dog så store, at man ikke umiddelbart kan slutte fra selvmordsadfærd i Canada til selvmordsadfærd i Grønland. Lighedspunkterne synes derimod rimeligt store for så vidt angår Vestkysten og Nordgrønland og Østkysten, hvorfor jeg vil foretage en fælles tolkning af disse områder.

Forfatterens manglende færdigheder udi det grønlandske sprog sætter naturligvis en lang række grænser for kulturtolkningen. At sagnlitteraturen er indsamlet, oversat og stort set kun foreligger på dansk er ikke mit problem alene, men når jeg også må nøjes med oversættelser, hvor en grønlandsk original foreligger, er det en svaghed, der påvirker analysen fundamentalt. På den anden side kan der også være fordele ved at være en fremmed iagttagere. Visse mønstre kan måske fremstå tydeligere for en udenforstående. Dette forhold kan dog ikke fjerne den grundlæggende mangel, der ligger ved at lave psykologiske tolkninger på grundlag af oversættelser.

Materialet til analyse af selvmordenes kulturelle betydning vil blive hentet fra sagn og fortællinger fra det gamle samfund, suppleret med administratorers og antropologers data om selvmord i det førkristne og det koloniserede samfund. Der vil kun sjældent være tale om nogen kvantitativ opgørelse vedr. behandling af selvmordsproblemer, men mere om en kvalitativ læsning af tekster, hvori selvmord gøres til genstand for åbne overvejelser.

Det gamle samfund; tradition og myte

»Vores tradition er, at gamle mennesker, der ikke kan gøre mere, og som døden ikke vil tage, hjælper døden til at tage dem. Og de gør dette ikke alene for at slippe fra et liv som ikke længere er behageligt, men også for at lette de nærmeste for det besvær, de måtte have.«⁵ Således udtrykker en Netsilik Inuit traditionen til Knud Rasmussen i 1920-erne. Gamle og uhelbredeligt syge vælger døden, altruistiske selvmord i Durkheims klassiske terminologi eller »Underkastelses-selv mord« i Taylors forstand. Dette er en meget udbredt opfattelse af Inuits selvmord, men hvordan svarer den til praksis i Grønland? Dels kan mønstret være anderledes og dels kan der også være et stort element af antropologisk romantik mht. »de ædle vilde« sociale ansvar og afslappede forhold til døden.

To hovedtyper af kilder er anvendelige til at belyse problemet. Dels overleverede sagn, der blev indsamlet mens den mundtlige fortælletradition endnu holdt skriftkulturen stangen, og dels missionærers, administratorers og antropologers indsamlede oplysninger. Kilderne har dog været underkastet næsten den samme behandling, idet det har været nogenlunde de samme persongrupper, der har foretaget indsamling, fortolkning og udgivelse. Der er således en vis usikkerhed forbundet med at bruge de to genrer til gensidig kontrol. Den gamle kultur er imidlertid ikke tilgængelig på anden måde.

Selv mord findes i forskellige former, men én påkalder sig særlig opmærksomhed; *qivippoq* – at blive fjeldgænger. Ganske vist opfattes *qivittoq*’en ikke

som almindelig død, men individet dør alligevel socialt gennem handlingen, ved at forsvinde fra mennesker, og biologisk i løbet af kort tid, afhængigt af årstiden og planlægning med maddepoter osv. Der er enkelte veldokumenterede eksempler på, at personer har overlevet i måske flere år, men dette er undtagelser.⁶ Socialt og psykologisk indebærer selve handlingen en transformation, der er nært beslægtet med andre former for selvvalgt død. I det følgende vil vi derfor sammenholde Qivippoq med andre selvmord.

Hvorledes fremstår selvmord i den mundtlige overlevering?

En gennemgang af de publicerede sagn og myter af Heinrich Rink,⁷ Knud Rasmussen⁸ og Gustav Holm⁹ rummer kun omtale af seks forskellige selvmord blandt flere hundrede sagn, mens f.eks. antallet af omtalte drab er langt større. Hertil kommer ét selvmord gengivet som digt af Thalbitzer¹⁰. Jens Rosings senere indsamling af sagn fra østkysten rummer to selvmord.¹¹ Villads Villadsen har senere gendigtet et sagn fra østkysten, hvor en enke springer i havet med sine børn under hungersnød. Da det ikke er lykkedes at finde en tidligere udgave af dette sagn, indgår denne bearbejdede udgave her på lige fod med de antropologiske indsamlinger.

Blandt disse 10 selvmord er der to tilfælde, hvor hungersnød truer, mens et selvmord omhandler en mand, der føler sig ensom. De øvrige syv selvmord begås derimod af yngre eller midaldrende mennesker, hvoraf de fleste føler sig udsat for stor skam i samfundet.

(No. 1) En kvinde lever i et lesbisk forhold til svigerdatteren. Kvinden løber væk, da sønnen dukker op for at hente sin kone. Forfulgt af sønnen kaster kvinden sig i et vandfald, som en skamreaktion.¹² Skam synes at være et centralt motiv, der fører til selvmord i en sø eller havet. To sagn omtaler unge kvinder, nybagte mødre, som begår selvmord efter chikane, fordi de ikke magter deres børn. (No. 2) Den ene generes af en ældre kvinde efter hendes barns død, og (No. 3) den anden mishandles af hendes mand, da hun ikke kan få deres barn til at være roligt. (No. 4) En kvinde mishandles af sin mand, springer i havet og får senere hævn, da hendes søn født i havet skræmmer manden ihjel. (No. 5) Et digt omhandler noget der ligner voldtægt, hvorefter pigen springer i en kløft. To sagn omtaler midaldrende mænds selvmord. (No. 6) Det ene forklares med en mands sindsyge efter at han to gange har myrdet sin hustru, og (No. 7) det andet forklares med at en mand holder ord, idet han havde sagt, at han ville dræbe den som ødelagde hans favorit kniv. Da hans kone derpå kommer til at ødelægge denne kniv får hun ham narret til at tro, at han selv har gjort dette, hvorpå han straffer sig selv.

Holdningen til selvmordene er overalt meget tolerant; visse steder fremstår den selvvalgte død endog som noget prisværdigt: Digtet (No. 5) udtrykker sig om *den stolte død, der gør fri* og den sidstnævnte mand (No. 7) præsenteres som én, der holder ord.

Hævn synes ligeledes at være et gennemgående motiv. Kvinden (No. 3) der

er blevet mishandlet af sin mand hævner sig via selvmordet. Gennem denne død påkalder hun sine brøders blodhævn mod den mand, der har mishandlet hende og drevet hende i døden. Vreden i hendes handling er tydelig:

»Tusilartog sad længe og saa til, tavs og alvorlig (...) »Vi har nu endelig faaet en dejlig Dreng, og saa skal han nu naturligvis græde sig ihjel.« Derpaa skar han to lange dybe snit i hendes fodsaaler. (...) Konen kastede sig derpaa ind paa Briksen, stadig med Barnet i Skødet, og blev liggende der.

Den Aften holdt de sig meget længe vaagne uden at nogen sagde et Ord (...) Konen rørte sig ikke og ventede blot paa, at han skulle falde i søvn. Først da Manden var faldet i en dyb søvn, satte hun sig op og sprang ud paa Gulvet (...)

Næste morgen savnede man hende og gik fra Hus til Hus for at spørge efter hende; men ingen havde set noget til hende. Da det var blevet lyst og alle ved bopladsen vidste, at Tusilartogs Kone var blevet borte, gav de sig alle sammen til at søge. De dannede en lang Linie, og da man mente, at hun muligvis kunne have søgt Døden i Havet, gav man sig til at undersøge, om hendes Blodspor skulle føre ned mod Stranden. (...) Inde i bunden af den lille Bopladsvig endte Sporene ved en gammel Hustomt, der gik lige ud i Havet, og man vidste nu at hun herfra havde styrtet sig i havet.«¹³ Herefter får Tusilartog problemer med konens brødre, der bor andetsteds; hans liv forbliver konstant i fare.

Ligeledes får kvinden (No. 4), der er mishandlet af sin mand, hævn ved at den søn hun føder i havet vender tilbage og skræmmer manden til døde. Den unge kvinde (No. 2), der er blevet chikaneret efter hendes

barns død, opnår også at den ansvarlige straffes.

Den psykiske dynamik bag de fem kvinders selvmord synes præget af aggressive impulser rettet mod andre: »jeg er dræbt, så nu skal jeg tage hævn« *offer-selv-mord*, hvor drabet skal hævnes, om ikke straks så senere. Tiden spiller ingen rolle. Åbenlyst at give udtryk for sin vrede er uacceptabel, men man kan istedet klare konflikten indirekte f.eks. ved at fremkalde blodhævn. En enkelt kvinde dør ikke i havet, men opnår forbindelse med bjerg-ånderne, der åbenbart også kan gøre fri.

De to mænds død er derimod anderledes. Selvmordene er ikke rettet mod andre, tværtimod har mændene allerede været åbenlyst destruktive (aggressive) ved at ødelægge henholdsvis vigtigt værktøj og hustruer, hvorfor de selv skal straffes.

Fælles for disse umiddelbart forskellige selvmord er, at en balance, der har været forstyrret, genoprettes som konsekvens af handlingen. Et overgreb fra andre søges besvaret og er det personen selv, der er skyld i ubalancen, straffer han sig selv. Det er således bemærkelsesværdigt, at ingen af sagnene rummer nogen kritik af selvmordene eller tanker om at disse burde undgås. Selvmord synes at være en accepteret reaktion på problemer. Dette kommer bl.a. til udtryk gennem den positive eksistens, der tilkommer mennesker der har begået selvmord i havet. Knap halvdelen af sagnene siger direkte noget om hvad der sker med dem der begår selvmord, eller hvad de forventer efter døden. En række kilder om dødsopfattelsen peger

enslydende på en generel accept af selvmord. En fortsat tilværelse synes at være sikker, hvis man dør i havet. Skæbnen ved en død på landjorden synes også rimelig, f. eks. som den unge kvinde, der springer ned i en kløft. Hun »stiger mod bjergaandens hi«.

Qivittoq

Iflg. Gustav Holms informanter har man ikke selv haft Qivittoq på Østkysten, men man har dog sagn om personer, som formodes at være kommet fra vest.¹⁴ Thalbitzer hævder, at fænomenet egentlig kun kendes fra Sydgrønland (og måske Labrador), men dette svarer dårligt til de mange beskrivelser af fjeldgængere fra Vestkysten og Nordgrønland. Rasmussens og Rinks sagn indeholder ikke mindre end 34 eksempler på personer, der forvandles til fjeldmennesker samt tre eksempler på personer, der vender umiddelbart tilbage blandt mennesker. Hertil kommer nogle sange om en Qivittoq, som er gengivet af Thalbitzer.¹⁵ Hvad er så Qivittoq? Rink svarer således:

»Hvor slaaende et Billede er ikke Kivigtut paa den onde Samvittighed, aldrig lader Mennesket have ro; vel maa man vogte sig for, ved lidenskabelige Handlinger at paadrage sig aabenbare Fjender, men det er endnu farligere, ved Forurettelser at forlede Nogen til at blive Kivigtok. Thi en saadan kan paa Grund af sine ubyre Hurtighed og behændighed indfinde sig hvor og naar det skal være, han kan desuden ihjel-skræmme blot ved at vise sig, og paa Grund af sin høje Levealder kan Han blive farlig endog for Efterkommerne.«¹⁶

Et sagn fra Nanortalik fortæller: Kaminkinaguaq boede med sine mindre brødre og forældre. Efterhånden som han sakkede bagud fra brødrene med hensyn til fangst, blev han hånet, også af forældrene, og valgte at flygte. Han mødte en kæmpe, og blev plejebarn og voksede efterhånden til kæmpestørrelse.

En dag valgte han at besøge sin gamle familie, der blev skræmt fra vid og sans. Han beroligede dem, blev nogle dage og rejste derpå væk for stedse.¹⁷

Strukturen i sagnene, der omtaler Qivittoq, er meget ens. Med ganske få undtagelser er Qivittoq altid central i fortællingen. En ung mand eller kvinde (sjældent midaldrende eller gammel) udsættes for en stor skam, enten via åbenlys kritik eller ved at høre andres nedsættende bemærkninger. Den unge går derefter til fjelds (tager eventuelt væk over havet) måske efter at have samlet lidt proviant. I fjeldet opnås kontakt med fjeldånderne, hvorpå der efter en kort tænkepause sker en initiering i form af ægteskab/pleje/blive ædt og den unge har derefter overnaturlige evner. Qivittoqen lever derefter alene eller sammen med fjeldånder.

Efter en tid besøges menneskene atter. Dette møde kan falde forskelligt ud. Kun i hvert fjerde sagn gennemføres direkte hævn over for dem, der forårsagede vreden, men truslen forbliver en realitet. Som Inge Parbøl (Kleivan) fremhæver, så er Qivittoq et stort problem for de efterladte. Ikke blot er der risiko for hævn, men også tabet af en forsørger og den dårlige samvittighed over at have drevet et menneske til fjelds, giver problemer.¹⁸

Fjeldgængerer er ofte meget vred, som det f.eks. kommer til udtryk i følgende sang som W. Thalbitzer har udgivet:

»Eneboeren i Ikigait fjorden«:

»En konebåd, roet af piger, blev synlig fra toppen av fjældet Ikigait. Hvor de græd, mine kære ældre søstre, hvor jeg dog saa dem græde! Og nu øjner jeg min faster, det forbandede kvindemenneske, blodet steg hende til bodet, hun dånér dernede (i båden).

Nu er det sket – nu får min forbandede faster netop det, som hun hadde ønsket sig! Nu har hun fået sin vilje – nemlig at få mig gjort til »svigersøn af indlandets folk« (jeg er udstødt av menneskenes samfund) – da hun forbød mig at ægte min jævnaldrende, min søde lille ven, ja da hun modarbejde min elskede, som hadde giet mig sit ja!

Hvor forbandet, hvor harmeligt! selv kan hun nu gå og æde fin mad – mens det er kommet så vidt for mig, at jeg må leve av moss og lav, ja det er kommet dertil, at jeg må nøjes med muslinger for spæk.

Hvor harmeligt, hvor svidende! – Hun kan gå klædt i sine varme pelse! Hun kan gå til sengs hver dag i varme edderdun – mens jeg nu kun har en skindstump, en lap av mit kajakskind til pude! – mens jeg nu kun har min skindstump fra kajakbullets bund til tæppe!«

At gå til fjelds er en form for selvmord med klare motiver i relation til andre mennesker. Ikke desto mindre er der dog en væsentlig forskel fra en række andre selvmordsformer, idet der er mulighed for at fortryde i de dage, der går inden initieringen. Som sådan ligner det snarere en prøvelse (ordeal), hvor mødet med fjeldånderne afgør om man skal vende tilbage eller transformeres.

Selvmord set udefra

For missionen har selvmord sandsynligvis været et delikat problem, som kun omtales sporadisk. Hverken Hans Egedes »Grønlands perustration« (1741) eller hos sønnen Poul Egede i »Efterretninger fra Grønland« (1788) nævnes selvmord eller Qivittoq, omend sidstnævnte udtryk er med i Poul Egedes ordbog. Niels Egede nævner problemet i forskellige sammenhænge, her i en dialog med en kvinde (gengivet fra Fridjof Nansen):

»(Kvinden sagde:) Jeg har viist Prøve paa, at jeg har elsket min Næste, thi een gammel Kone som var syg, og ikke kunde døe, bad mig, at jeg for Betaling vilde lede hende til de stiegle Klippe, som de alletider styrter sig ned, naar som de ere Kiæd af at leve, men jeg som alletider elsker mine Folk, lede hender derben foruden betaling, og styrte hende ud for Klippen.« Egede mente det var slet gjort, og sagde, at hun hadde dræbt den anden. »Hun sagde ney; men at hun havde stor Medynk med hende og efter hun var faldet ned; græd hun derover.«¹⁹

Flere trusler om selvmord omtales også af Niels Egede. F.eks. har han oplevet, at en familie har henvendt sig til ham med ønske om hjælp til deres vanvittige søn, der truede med at slå familien og sig selv ihjel. Niels Egede udgør ligeledes den tidligste skriftlige kilde vedr. Qivittoq. Hans dagbog rummer optegnelser så tidligt som 1741. Her nævnes både en mand som blev Qivittoq, efter at hans kone var gået til en anden, og en ung piges trussel om at gå til fjelds, hvis hun ikke fik lov til at rejse med missionæren til København.²⁰

Missionær Glahn har flere omtaler af selvmordshandlinger i sine dagbøger fra

1760-erne. En mand, som Glahn selv talte med, havde skudt sig selv p. gr. a. en mosters kritik. En anden overlevede to dage, før han døde af skudsår pådraget i jalousi over konens sidespring. En tredje havde en gang truet med selvmord for at få en medhustru uden held, hvorefter han senere ville gå til fjelds i utilfredshed med den første hustrus protester. Denne mand lod sig stoppe af en karl fra kolonien, »skjønt han ellers er den dristigste, hurtigste, riigeste og anseeligste iblandt dette Distrikts bedenske Grønlændere«. ²¹ Selvmordshandlinger var åbenbart ikke forbeholdt de svageste i samfundet!

Omfanget af selvmord lader sig vanskeligt belyse. Rink har i 1857 foretaget en gennemgang af koloniernes og missionens dødsregistreringer fra 1720-erne til 1850, der naturligvis ikke omfatter Nordgrønland og Østkysten. Han fandt kun 3 selvmord ud af 4770 dødsfald, hertil kom 5 bortblevne og 8 ihjelfrosne. Knap 10% af alle dødsfald forblev dog uoplyste. ²²

1883 mente Hammer i hans publicerede »Undersøgelse af Grønlands vestkyst«, at »Ligeledes er Selvmord fuldstændig ukjendt, men i de Tilfælde, hvor andre Mennesker griber til dette fortvivlede Middel, gaar Grønlænderne hen og bliver Kivitok, det vil sige, han forlader fuldstændig de menneskelige Boliger, gaaer ud i Fjeldene paa ensomme Steder... Naar et sådant menneske har været et vist Antal Dage fra beboet Plads, regnes han af de øvrige for at være blevet overnaturligt Væsen og betragtes af Store og Smaa som samfundets skræk, idet han har Magt til at gjøre dem al mulig skade... I Reglen døer et stakkels Menneske jo efter kort Tids Forløb, men man har dog Exempler paa, at en Kivitok ved Præstens Hjælp er kommen

tilbage til Samfundet og igjen har levet sammen med andre Mennesker.« Mht. motiverne bag flugten fra mennesker gengiver Hammer et eksempel, hvor en mand forlod menneskene efter lang tids chikane og en søns død. ²³

Nogenlunde samtidig har Gustav Holm beskrevet forholdene på Østkysten, som de tegnede sig ved den første kolonisering. »Naar Folk bliver alvorligt Syge, og der ikke er nogen udsigt til at de kan komme sig, bliver de kede af at lide, og gjør da ofte en ende på lidelserne ved at kaste sig i Havet. Ofte er Aarsager dertil, at deres Nærmeste lader dem vide »de jo ikke mer har noget at leve for.« ²⁴ Dette svarer til de tidligere beskrevne opfattelser blandt antropologer m. fl., men bemærk dog afslutningen, hvor Holm med sit citat problematiserer frivilligheden i selvmordene. Et konkret eksempel på et af disse selvmord er gengivet i Hanseraks dagbog fra samme ekspedition: »Enken Suitsek ved Akarniak, der havde smerter i sin hofte, havde kastet sig selv i søen.« ²⁵

Holm angiver, at der generelt forekommer ganske mange selvmord blandt Angmagsalikerne. »Sygdom er den almindeligste Grund til Selvmord fordi den Syge er kejdet af at lide. Dog kjendes ogsaa Exempler paa Selvmord af andre Grunde.« Holm nævner tre tilfælde: En ældre mand, der lod sig fryse ihjel i skuffelse over at hans datter afviste ham, en ældre kvinde, der fik at vide, at hun ikke var til nogen nytte, hvorpå hun druknede sig, og en midaldrende mand, der med vilje gik ned med sin kajak. ²⁶

Fridjof Nansen holder sig til Rinks belysning af Qivittoq, men underbygger med egne oplevelser af, hvordan men-

nesker »bare for et krænkende ord af sine nærmeste« rømmer til fjelds. Derimod forekommer selvmord kun sjældent... »Naar det undtas, at enkelte gamle og syge mennesker, som nærmer sig døden, kan kaste sig i sjøen eller udfor bratte berg... for at gjøre en ende paa sine lidelser og for at sikre sig begravelse...«²⁷

Knud Rasmussen beretter i »Nye mennesker« fra 1905 om en personlig oplevelse med et selvmord blandt Polareskimoer. En Angakoq mistede sin kone angiveligt efter at hun havde overtrådt et fødetabu. Da han blev alene, valgte han at dø. Trods store kødgaver fra bopladsfæller, sultede han sig ihjel. Den eneste han forklarede sig til verbalt var Knud Rasmussen: »Du er en fremmed, til dig taler jeg gerne. Jeg handler, som jeg gør, fordi Livet ikke længere er godt for mig. Jeg er for gammel til at være ene. Hun som i mange aar passede mit Tøj og beredte min mad er død. Mange Aar har jeg vænnet mig til at leve med hende, og det er derfor bedst, at jeg følger hende.«²⁸

Dette er et klart eksempel på én af selvmordstraditionerne, men andetsteds i samme bog gives et eksempel på et klart aggressivt selvmord af en gammel kone, der vil hævne sig på hendes søns morder:

»Endelig ud på Aftenen tog saa den gamle Kone, der var Ailark's moder, Ordet og sagde: Du har dræbt Ailark!« »Nej! Jeg dræbte ham ikke!« Svarede Papik. »Du har dræbt Ailark!« Gentog hun med hævet stemme. »Nej! Jeg dræbte ham ikke!« Så rejste den gamle sig op og råbte: »Du tav med dit Drab! Den dag skal nu komme, da jeg æder dig levende; for DU dræbte Ailark!«

Den gamle beredte sig nu til at dø; for det var som genganger, at hun skulde hævne Ailark.

Hun tog sit Bjørneskindstæppe over sig og satte sig ned paa Stranden i Ebbebæltet, og der lod hun Floden stige over sig.« Længe derefter holder Papik sig fra fangst, men da han atter genoptager arbejdet bliver han overfaldet og sønderrevet af et uhyre.²⁹

Angående Qivittoq spørger Knud Rasmussen i »Under Nordensvindes svøbe« fra 1906 om ikke det blot er mennesker, der farer vild i storm eller lign. Som svar får han et klart Nej! »Fjeldmennesker forlader altid Menneskene i Vrede, og derfor har Satan let Spil med ham. Desuden vil de fleste Qivitoker gerne i lag med Fanden; thi de ved, at han giver dem store Trolddomsevner.«³⁰ Således svarer en kristen Inuk.

En nyere sammenfatning og beskrivelse af selvmord og Qivittoq findes hos Alfred Bertelsen, der i 1935 samlede sine erfaringer fra 30 års grønlandsk lægevirksomhed. Med enkelte forbehold nåede han frem til, at der i perioden 1891–1930 havde været 14 selvmord, nogenlunde ligeligt fordelt på mænd (8) og kvinder (6), men dog således at halvdelen af mændene var under 35 år, mens alle kvinder var ældre. Årsagerne var overvejende sindssyge, iflg. Bertelsen.³¹ Fjældgængerer opfattede Bertelsen som et udtryk for »Eskimoernes saarbarhed og ubeberskede reaktion.«

Bertelsen forbandt ikke Qivittoq direkte med selvmord, selv om han mente, at personen hurtigt dør i fjeldet. Derimod søgte han en forklaring af fænomenet i den eskimoiske races ustyrlige reaktioner. Havde det været arisk race ville man betragte sådanne personer som psykopater. Dette fandt Bertelsen underbygget af, at reaktionen var blevet mere sjælden efter raceblanding mellem

arisk og eskimoisk race havde fundet sted.³²

Hermed turde være tegnet nogle hovedlinier i litteraturen vedr. selvmord i Grønland fra den tidlige kolonisering frem til det tyvende århundrede. Overleveringen gennem sagn er suppleret med de oplysninger, som europæerne indsamlede og gengav fra de første missionærer til 1900-tallets læger. Som en del af denne foreløbige sammenfatning vil vi prøve at sammenholde det traditionelle selvmordsmønster med Taylors to-dimensionelle teori.

Det står nogenlunde klart, at selvmord har været en ganske udbredt og accepteret måde at reagere, hvis livet ikke var værd at leve. Intetsteds er der udsagn eller tolkninger, der rummer nogen form for fordømmelse af den selvvalgte død, hverken når den tog form som direkte selvmord eller som Qivip-poq. Nogen sikker kvantitativ belysning af selvmordenes omfang findes ikke, da Rinks opgørelse rummer meget stor usikkerhed, ikke mindst p.g.a. et stort antal ubelyste dødsfald. Derimod lader det sig nok gøre at foretage en kvalitativ vurdering, der bl.a. skelner mellem forskellige former for selvmord.

Det samlede materiale peger mod, at der findes en type, hvor alderdoms-svækkelse, hungersnød eller sygdom fører til selvmord, enten frivilligt eller under delvis pres fra andre. I Taylors terminologi kan disse handlinger betegnes *underkastelses-selvmord*, men de er dog ikke rettet mod jeget.

En anden hovedgruppe består af de overvejende yngre, der er blevet udsat for skam, ofte gennem verbalt formulere-

ret kritik, og som gennem selvmordet hævner sig på den formastelige. *Offer-selvmord* hvor aggression besvares med aggression, således at balancen genoprettes.

Tredie hovedtype ligner den foregående, idet der også er tale om svar på aggression, når man bliver Qivittoq. Ikke desto mindre vil jeg betegne dette som *appel-selvmord*, idet der ikke er tale om en hurtig død, men en prøvelse i fjeldet, som både kan føre til optagelse eller tilbagevenden til mennesker.

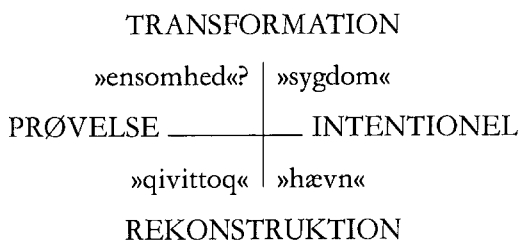
En fjerde hovedtype, der svarer til Taylors *Thanations-selvmord*, forekommer kun sjældent at dømme fra kildematerialet. Individets søgen svar på spørgsmål af typen »Hvem er jeg?« gennem selvmord synes ikke at forekomme særligt hyppigt. Dette bør måske heller ikke overraske i en kultur, der ikke, som den vestlige, er præget af ego-centreret psyke. »Ensomhed« kan måske føre til selvmord af denne type.

Taylors model synes således kun at være delvist anvendelig til at begribe de traditionelle grønlandske selvmord. Den første dimension: Prøvelse – Intentionel er velegnet til at skelne mellem Qivittoq og andre selvmord, mens den anden dimension: Indre-rettet – Udadrettet ikke fyldestgørende fanger forskellene mellem underkastelses-selvmord og offer-selvmord blandt Inuit. Her mener jeg, at Taylors model er låst af sit udspring i den vestlige kultur psyke med ego-centrering. En ikke-kulturspecifik model må nok omdefinere denne dimension. Jeg foreslår istedet at man skelner mellem selvmordshandlinger, der handler om denne verden og

handlinger der handler om de andre verdener. Altså om selvmord er rettet mod rekonstruktion af denne verden eller transformation til det hinsides. Modellen ser således ud:

Taylors selvmordsmodel i revideret udgave:

Hensigt med selvmord:

Inuitselv mord i perspektiv

Forståelsen af selvmordene blandt grønlandske Inuit kan sammenholdes med overvejelser, den canadiske antropolog Balicki har gjort sig omkring Canadiske Inuit.³³ Han sammenfatter teorier om selvmordene i tre grupper: a) økologiske forklaringer, hvor selvmord opstår blandt »overflødige« individer, b) forklaringer vedr. fangerlivet, hvor fangstens daglige risiko giver et stoisk forhold til døden, c) religiøse forklaringer, der lægger vægt på at selvmord fører til et godt liv hos Havets Moder. Balicki finder ikke disse forklaringer tilstrækkelige i forhold til et stort antal selvmord blandt Netsilik Inuit siden 1900, og de dækker da heller ikke de traditionelle selvmord i Grønland.

De økologiske og religiøse forklaringer belyser rimeligvis en del af selvmordene nemlig »sygdoms-selv mord«, mens selvmord der retter sig mod rekonstruktion af samfundet »hævn-selv mord« og »qivittoq« overses. Balicki finder, at et

voldsomt antal selvmord blandt Netsilik efter 1920-erne kun lader sig forklare, hvis man inddrager de socio-kulturelle ændringer, der har opløst traditionelle relationer. Flytning til handelsstationer, opløsning af fangstgrupper og frygt for kvinderov gav spændinger, stor usikkerhed og ensomhed, der i tilfælde af dødsfald blandt de tilbageblevne slægtninge let kunne vælte læsset. I et samfund med tætte sociale bindinger og samtidigt isolation og spændinger, kunne den enkelte blive meget sårbar: »He was closely tied on only a small number of relatives, and when one of these died, he had no substitute. He did not seem to be related to any larger social groupings.«³⁴

Balickis tolkning af selvmordene synes kun delvist gyldig for det grønlandske område. De sociale spændinger skaber mange selvmord, men den betoning af akkulturationsprocessen som katalysator, som han finder i Canada, gør sig ikke nødvendigvis gældende i Grønland før ca. 1900. Intetsteds i materialet er der tegn på, at spændingerne er vokset med kolonisationen i en grad, så det har ført til selvmord. Tværtimod synes selvmordene at være en del af traditionel konfliktløsning, tydeligst dokumenteret på Østkysten, hvor de ovennævnte jagttagelser er foretaget i de allertidligste akkulturationsfaser. Derimod tyder meget på, at selvmordene i 1970-erne og 1980-erne er accelleret som følge af akkulturationsprocessen. Også en sammenligning med Inuit fra Alaska viser visse forskelle. Dels var selvmord ofte en handling, der skulle sanktioneres af andre, og dels var offer-selv mord i håb om

at kunne sikre overlevelse for en syg slægtning (ofte søn) fuldt så udbredt, som selvmord p.gr.a. alder eller sygdom. Der er således ingen direkte tegn på, at selvmord blev brugt til at straffe andre.³⁵

En kort sammenfatning af det gennemgående materiale fra før ca. 1900 peger på, at selvmord har været en ganske udbredt og fuldt accepteret handlemåde, dels når individer var blevet svage p.gr.a. sygdom, alder eller hungersnød, dels når konflikter med andre mennesker ikke kunne klares på anden måde. Som en del af det ikke-konfronterede normsæt kunne man i tvivlstilfælde overveje hævn som Qivittoq, eller ved meget stærke angreb begå direkte selvmord og derpå opnå hævn fra det hinsides.

Noter:

1. Samtaler med Helene, i: Eja. Nielson: Menneskenes land. 1984.
2. Fra »Sommernætter i Østgrønland«, sang fra Østkysten, i: W. Thalbitzer: Grønlandske digte og danske. Munksgaard. Kbh.: 1945.
3. Misfeldt, J. og Thorslund, J.: On Inuit suicide. Arctic medical Research, No. 48, 1989.
Thorslund, J.: Inuit suicides in Greenland. Arctic Medical Research, No. 49, 1990.
Thorslund, J.: Ungdomsselv mord i Grønland; En socialpsykologisk undersøgelse. Social Kritik No. 4, Nov. 1989.
4. Douglas, Jack: The social meanings of suicide. Princeton 1967.
Maxwell Atkinson, J.: Discovering suicide. London 1978.
Taylor, Steve: Durkheim and the study of suicide. London 1982.
5. K. Rasmussen: The Netsilik eskimos in the 5th Thule expedition. Copenhagen 1931. Her citeret fra Leighton and Hughes: Notes on eskimo patterns of suicide. Southwestern Journal of Anthropology, vol. 11 1955.

6. Litteraturen om Qivittoq er ganske sparsom. Enkelte bemærkninger findes i mange typer af udgivelser, men jeg har kun fundet en artikel, hvor Qivittoq fænomenet belyses mere udførligt. Inge Parbøl: Qivitut, Grønlandske Fjeldgangsmænd. Tidsskriftet Grønland 1955.
7. Rink, H.: Eskimoiske eventyr og sagn. Bind I-II. Rosenkilde. Kbh.: 1866/1982. To selvmord henholdsvis i sagn nr. 16 »Den utroe Hustru« og i nr. 108 »Savanguak« samt Singajuks slægssaga bind II s. 4ff.
8. K. Rasmussen: Myter og sagn fra Grønland. Bind I-III. Gyldendal.
Kbh. 1921-25 omtaler tre selvmord:
Bind I: Ipigssutilik (manden med den skarpe kniv, der holdt sit ord). s. 373.
Bind II: »Singajiks Slægtssaga« s. 276-354. Selvmord omtales s. 311.
Bind III: »Svigermoderen, der giftede sig med sin svigerdatter«. s. 152.
Hertil kommer ét selvmord i de sagn, der er udgivet senere: Iniut fortæller I-III. Knud Rasmussen: Grønlændernes sagn og myter. V/Regitze M. Søbye Bogan: Lyng 1981. Bind III: Drengen fra havets bund, der skræmte husboerne ihjel. s. 43f.
9. Gustav Holm: Sagn og fortællinger fra Angmagssalik. 1887. Medd. om Grl. No. 10. Ingen selvmord omtales.
10. Thalbitzer, W.: Grønlandske digte og danske. Kbh. 1945 ss. 13-14 »Ved fjeldet Asing-aleq.« En krænket ung kvinde springer ud.
11. J. Rosing: Sagn og saga fra Angmagssalik. Rhodos 1984.
1) Angierneq hævner sin bror, ss. 95f. En ældre ensom mand går ned med kajakken. 2) Akinatisaq, ss. 126ff. En kvinde tales fra at begå selvmord i en hungersperiode. 3) Ikasagdivaq, ss. 146ff. Ung mand drukner sig efter at have fået koldbrand i benene.
12. Samme sagn i den version Rink gengiver ender med at kvinden dræbes af sin søn. Rink bind I s. 141.
13. Singajiks slægtssaga, i K. Rasmussen bind II. s. 311.
14. Holm i Medd. om Grl. no. 10 1887 s. 181.
15. K. Rasmussen: Myter og sagn fra Grønland. bind I: s. 156, 194, 245, 247, 249 og 370. bind II: s. 272. bind III: s. 52, 61, 155, 196, 225, 228 og 299.
K. Rasmussen: Inuit fortæller I-III v/ Regitze M. Søbye Bogan: Lyng 1981. bind I: s. 167.

- bind II: s. 56 og 60.
 bind III: s. 100.
 Rink: Eskimoiske eventyr og sagn.
 bind 1: s. 51, 87, 114, 121, 128, 1332, 143, 149, 154, 159, 192, 207 og 316.
 bind 2: s. 25, 51, 86, 96, 98, 108, 133 og 121 (Rink).
 Thalbitzer: Grønlandske digte og danske, s. 39.
16. Rink bind 2 s. 212.
 17. I Søbye bind I ss. 167ff.
 18. Parbøl op cit. s. 454.
 19. Nansen, F.: Eskimoliv. Kristianisa. Aschehoug 1891. s. 137.
 20. Poul og Niels Egede: Continuation af Hans Egedes relationer fra Grønland. 1745. Medd. om Grønland 120, 1939 s. 171 samt s. 206.
 H. Osterman bemærker i øvrigt i noterne, at en af Dalagers efterkommere 1806 satte et gevær for brystet og bad om at blive skudt. Angiveligt blev ønsket opfyldt.
 21. Glahns dagbøger, 1763–68 (uddrag). Det grønlandske Selskabs skrifter. Udgivet 1921. s. 60f, se også ss. 41f og 153ff.
 22. H. Rink: Grønland geographisk og statistisk beskrevet 1852 og 1857.
 23. R. Hammer: Undersøgelse af Grønlands Vestkyst, 1883. Medd. om Grl. no. 8 1889, ss. 22ff. Se også Nansen s. 230.
 24. Gustav Holm: Ethnologisk skizze af Angmagssalikerne. Medd. om Grl. no. 10 1887, ss 104f. Se også ss. 181ff.
 25. i S. Rink: Vestgrønlænder Kateket Hanseraks dagbog om de hedenske Østgrønlændere. Hagerups forlag Kbh. 157ff.
 26. ibid. s. 181.
 27. Nansen, F: Eskimoliv. Kristianisa. Aschehoug 1891. ss 228ff.
 28. Nye mennesker. København: Gyldendal 1905 s. 19f.
 29. ibid. s. 142f.
 30. København; Gyldendal 1906 s. 32f.
 31. Bertelsen, Alfred: Grønlansk medicinsk statistik og nosografi. Medd. om Grl. no. 117 1935, ss. 58f.
 32. ibid. ss. 179ff.
 33. Balicki, A.: The Netsilik Eskimo. Natural History Press. N.Y. 1970 ss. 166ff.
 34. Balicki op. cit. s. 71f.
 35. Leighton and Hughes op. cit. 1955.